

ФРОНТИР

ЄВГЕНІЯ ПОДОБНА

**МІСТА ЖИВИХ,
МІСТА МЕРТВИХ
ІСТОРІЇ З ВІЙНИ
У БУЧІ ТА ІРПЕНІ**

Харків
«ФОЛІО»
2023

*І мертвим, і живим, і ненародженим бучанам,
ірпінцям, і тим, завдяки кому наші міста
повернулись під жовто-блакитний стяг.*

ВАДИМ

«Все, що ми знаємо — ми знаємо лише зі слів свідків, бо ми з мамою евакуювались, а він не захотів евакуювуватися. Сказав, що буде у своєму гаражі. В нас на Склозаводській (це район Бучі) є гаражний кооператив і там ховалось багато людей, навіть з малими дітьми. В тата в гаражі була буржуйка, було все аби жити там, і він сказав, що піде туди. А ми з мамою і бабусею вирішили лишитись у своїй квартирі. Свідки казали, що це було третього березня. Вони бачили, як він пішов в магазин (інші стверджували, що він пішов по дрова). А в той час в Бучу якраз почали заходити російські війська на техніці. Він повернувся до гаражів і його в цей момент помітили російські військові. Він постукав до однієї жінки в гараж, щоб заховатись там — до свого, мабуть, вирішив не йти, вже не було сенсу. Його впустили. Люди, що ховались в сусідніх гаражах, говорили, що добре чули, що відбувалось. Один з військових (а вони поставили свої танки саме там, біля гаражних кооперативів) виліз з танка і постукав у ворота того гаража. В ньому, крім власниці та мого батька, було ще четверо — усього шестеро людей. І цей російський військовий виліз з танка, пішов до того гаража і постукав. Жінка відмовилась відкрити, сказала, що дуже боїться і не може. Тоді один з військових через вентиляцію кинув в той гараж гранату, а ворота закрили

ззовні. Тобто вийти вони не могли. І гараж загорівся. Вони там горіли три дні. Згодом тіло жінки знайшли там сидячим в кріслі... А батько був у ямі, яка для ремонту машин. Він згорів, від нього залишився лише один фрагмент — лівої кінцівки.

Спершу дуже різне говорили. Говорили, що його розстріляли на Яблунській, 144. Нам кидали різні відео звітти й мамі здалось, що там є хтось на нього схожий. Але мертві люди... вони так змінюються... багато хто може здатися схожим. Потім казали друге, потім третє. А потім знайшлась людина, яка його бачила. І поряд з цією кінцівкою були його документи — поліція разом з нею забрала джинси, банківські картки і документи — посвідчення заводу “Антонов”, де він працював. До речі, якраз днями приходили люди з Антонова, шукали його, бо він ще досі значиться у них в штаті. Офіційно він досі безвісти зниклий. До речі, він працював на будівництві “Мрії”, яку росіяни знищили в Гостомелі.

Я хочу поховати ту кінцівку. Знаю, де вона зараз, але мені її не віддають. Якби це таки був не він — вже стільки часу минуло... він загинув в березні, а зараз вже червень — він би озвався, знайшовся. Кажуть, вона в такому стані, що впізнати неможливо, а аби забрати треба довести, що ти родич. Попри те, що біля нього були документи. Я здавав ДНК і найближчим часом, як кажуть, це питання вирішиться, мені віддадуть ту кінцівку і я його поховою.

Росіяни в нього, очевидно, вкрали телефон, бо його вбили 3 березня, а 11 березня нам з мамою прийшло сповіщення, що він з'явився в мережі в Телеграмі. А він Телеграмом ніколи не користувався. Він собі тільки купив телефон і взагалі далекий від цього був — йому гайки покрутити, мотоцикли... я йому телефон налаштував. Я написав йому: “Пап, привіт! Як справи?”. Я постійно перевіряв месенджер, зв'язку вже не було практично там. Через хвилини 20-30 мене було заблоковано, а чат видалено.

Я розумію, що нічого не повернути вже назад. І що моє життя триває. Мені допомагають безліч занять

з психологами. А ще, під час пошуків свого батька, я почав допомагати іншим, тим, хто опинився в такій самій ситуації, як і я, шукають тіла своїх рідних. Моєму батькові було 42. Його звали Олексій Євдокимов».

(Буча, червень 2022)

Вадиму на вигляд років 17, він дуже стильно одягнений, його по-дитячому добра посмішка дуже дисонує з тим, чим він займається і про що розповідає. До початку повномасштабного вторгнення Вадим був студентом і паралельно з навчанням працював перукарем-стилістом в Києві. Зараз його життя змінилось кардинально — він один з тих, хто допомагає людям шукати та упізнавати тіла закатованих і загиблих в Бучі. З його допомогою своїх рідних знайшли понад десяток родин.

Той самий гараж, де сталась трагедія, знають чи не всі мешканці «Стеколки» — так в народі часто називають цей мікрорайон Бучі. Третього вересня 2022 року у той самий, випалений зсередини гараж із зеленими ворітьми на Скловардській, 12, де востаннє бачили батька Вадима, знову прийшла поліція: на місці трагедії знову знайшли людські рештки та речові докази.

А потім у труну поклали невеликий білий пакет. На ньому напис чорним маркером, який складно розібрати: номер, «невідомий», «Євдокимов». Рештки, які ймовірно належать батькові Вадима Олексію Євдокимову, поховують лише через пів року після його смерті — у вересні 2022 року, у Бучі.

Ця книжка точно мала починатись не так. Мабуть, її логічно було почати з 24 лютого, з російських вертольотів, які годі було злічити, і першого бою за Гостомельський аеродром. Той самий аеродром, на якому в ангарі стояла «Мрія», в будівництві якої свою маленьку роль відіграв батько Вадима — Олексій Євдокимов. Бою, який став точкою неповернення для мешканців Гостомеля, Бучі та Ірпеня.

Точніше, не так. Цієї книги взагалі не мало бути. Бо цієї війни не мало бути. Але 24 лютого Україна прокинулась вдосвіта від звуків вибухів і колони російської техніки чавили своїми гусеницями наше минуле життя. Війна стала нашою новою реальністю, повітряні тривоги — буденністю. Буча та Ірпінь перестали асоціюватись з лісом, санаторіями та дитячими таборами, з розміреним життям передмість столиці. Тепер одні тільки назви цих міст прошивають болем навіть тих, хто ніколи в них не бував.

Війну ці міста відчували в перший же день повномасштабного вторгнення. Далі на них чекав пекельний місяць обстрілів, боїв та окупації (Буча була окупована росіянами повністю, Ірпінь — частково). Весь цей час ми молились і чекали на їхнє повне звільнення від росіян. Але, коли це сталось і окупанти з великими втратами наживали п'ятами, очікувана радість не настала — від побаченого у звільнених містах від жаху завмерла не лише вся Україна, а й весь світ. Розстріляні люди зі зв'язаними за спиною руками, братські могили, розтронені російськими снарядами та бомбами до основи мікрорайони, випалені будинки, вулиці, всіяні тілами, деякі з яких назавжди залишаться невідомими — упізнати їх неможливо. Російська армія здійснила в Приірпінні, здається, всі можливі воєнні злочини — вбивства, згвалтування, викрадення та катування, примусове вивезення, мародерство, зафіксовано випадки, коли вони використовували цивільних як живий щит, одягали українську форму та знаки розрізнення, підходили впритул до українських позицій з білим прапором і відкривали вогонь, та навіть мінували тіла вбитих ними ж людей. Але водночас, поряд зі злом та болем, усі дні війни у цих змерзлих, наляканих та скривавлених містах жив небачений героїзм — військових, медиків, рятувальників, бійців тероборони, містян — всіх, хто допомагав, захищав, рятував, евакуюював.

Буча та Ірпінь відносно молоді міста, їм обом трохи більш як ста років. Вони — діти залізниці, головною

кровоносною артерією яких стала залізнична колія дороги Київ-Ковель, прокладеної тут на початку ХХ століття. Невеликі поселення навколо залізниці розрослись у дачні містечка для літнього відпочинку заможних киян, а згодом — у сучасні та водночас затишні міста. Вони як сіамські близнюки, яких неможливо розділити (подекуди навіть місцевим складно вказати чітко точку, де на конкретній вулиці закінчується Буча і починається Ірпінь), разом ділили біль війни та окупації. Тому і у цій книзі вони будуть разом.

Ця книжка хаотична, як і сама війна. В неї немає ані чіткого жанру, ані чіткої лінії — вона наче альбом з вирізками з газет і рандомними світлинами. Пройшло занадто мало часу аби детально, і головне, повно і правдиво, написати про бойові дії в цих містах — і через вражаючі масштаби боїв, і через гігантські обсяги інформації, яку потрібно проаналізувати і перевірити, і через те, що свідки та учасники тих подій розпорошені по всій земній кулі. Частина інформації ще засекречена, частину імен ще не можна називати. Тому безпосередньо хід бойових дій і подвиг військових та тероборони в цьому районі стануть предметом для наступних книг.

Окупація та бої за Гостомель, Бучу та Ірпінь тривали близько місяця. Але, аби описати все, що сталося за цей місяць, знадобляться десятиліття, томи і робота багатьох людей. Це лише перший рядок в історії про велику трагедію та великий героїзм двох українських міст. Під цією обкладинкою лише невелика частина історій, які мають бути розказані, які мають знати і пам'ятати не лише Буча та Ірпінь. Їх мають знати всі.

ІГОР СЕРЕДА

*співробітник ритуальної служби,
волонтер-ексгуматор*

Птомаїни. Путресцин, кадаверин, нейрин... здається, так. Саме ці сполуки — причина цього страшного запаху — запаху смерті. Доки я силуюсь пригадати, що нам колись розповідали на університетських лекціях на біофаці, двоє хлопців у білих костюмах та респіраторних витягають зі щойно розкопаної ями рештки людського тіла у високих гумових чоботях. Відходять. За справу беруться поліцейські-криміналісти.

Це — чоловік, попередньо його вік 40–50 років. У нього зв'язані руки, а на голові — автомобільний чохол. Навіть без експертизи зрозуміло: ця смерть насильницька. Навколо місця, огороженого біло-червоною стрічкою, стоять час від часу, закриваючи ніс, журналісти з різних куточків світу. Всіх просять не відходити далеко від місця ексгумації і повертатись з лісу суворо протоптаною стежкою, не звертаючи ні на метр убік. Адже тут, в цьому сосновому лісі на околиці села Здвизівка, все навколо перерите росіянами — окупанти облаштували собі поміж дерев окопи для лежачої стрільби. Крім них по собі могли залишити ще й міни, тому перед початком ексгумації територію, а під час і тіло, спершу оглядають сапери. У невеличкому селі Здвизівка це вже 17-а жертва росіян. Під час окупації місцевих мешканців викрадали на вулицях чи прямо з їхніх домівок, і дехто з них довго вважався зниклим безвісти. Кілька днів тому тут знайшли тіло одного з закатованих, сьогодні ж, 1 вересня 2022 року, місцевий лісник натрапив на ще одне.

Колись знайомий судмедексперт говорив, що цей запах ні з чим не сплутаєш і ніколи не забудеш. Він мав рацію. Від нього миттєво починає сильно дерти горло і боліти десь в легенях. Здається, самою природою в нас закладено боятися його. Але і поліцейських, і хлопців-ексгуматорів запах, здається, зовсім не лякає — вони працюють

спокійно і зосереджено, педантично виконуючи всі необхідні процедури. Один з хлопців у білих костюмах — білявий, блакитноокий і зовсім молодий — зупиняється, знімає рукавиці і йде. За хвилину повертається з великими білим пакетом. Одягає нову пару рукавиць. Рештки тіла невідомого чоловіка обережно кладуть у мішок. Докладають кістку, що відділилась. Сьогодні почнуть шукати його рідних — за аналізом ДНК та речами — тими самими гумовими чобітьми, темними штанами, курткою та японським годинником «Seiko». Від цього факту просто вибухає мозок: вціліли чоботи, вцілів годинник, а від людини майже нічого не залишилось за якихось пів року. Людина з усіма її досягненнями, польотами в космос, доведенням надскладних теорем і нанотехнологіями, а точніше, її життя — найкрихітніше, що є на світі. Ще за кілька хвилин хлопці-ексгуматори вантажать тіло в авто. Знімають костюми. Той самий, білявий і блакитноокий юнак сідає за кермо. Його звати Ігор Середа.

Вони з напарником привозять невідомого чоловіка до моргу у Бучі, вивантажують на каталку, передають співро-

Ігор Середа під час ексгумації в с. Здвижівка, Бучанського району, Київської області. *Фото автора.*

бітникам. Самого Ігоря журналісти теж часто називають в статтях бучанцем, але це не так. Ігор з селища Немішаєве, що за півтора десятка кілометрів від Бучі. Одного дня він прокинувся відомим — його фото в рефрижераторі в тому ж білому костюмі поряд з горою чорних мішків з тілами загиблих бучанців облетіло світ.

«Усі чомусь думають, що я плакав на тому фото. Але це не так. В той день у нас було дуже багато роботи. Потрібно було перевантажити близько 60 тіл. Це дуже важко фізично: вага людини може бути 60 кілограмів, може бути 100. Костюми, в яких ми працюємо, не «дихають» — не пропускають повітря взагалі. Плюс респіратор. Плюс в рефрижераторі немає свіжого повітря, тіл багато, сморід там дуже страшний. В той момент я просто закінчив роботу, зняв респіратор і намагався надихатись свіжим повітрям. А здалось, що плачу. Я взагалі не знаю, як журналістам тоді було там працювати. Тіла були в різному стані... Бувало, мішки рвалися і голова випадала чи інша частина тіла...» — згадує Ігор початок квітня в Бучі.

Ігорю зараз 24 роки. Колись він був курсантом-податківцем і навчався в Ірпені. Але після смерті батька — очільника ритуальної служби в Немішаєвому — хлопець вирішив продовжити його справу. Відтоді Ігор перевівся на заочне в академії і почав займатися похованнями. В перші дні повномасштабного вторгнення Ігор разом з друзями пішов у місцеву самооборону — разом вони патрулювали селище. Коли росіяни просунулись углиб Київщини і почали обстріли — допомагав розвозити ліки та їжу. А ще за кілька днів після початку Великої війни у Немішаєве зайшли колони російської техніки. Селище опинилося в окупації. І тоді Ігор їздив в сусіднє село на ферму брати свиней. Магазини вже не працювали, тож, попри постійні артилерійські обстріли і реальну загрозу бути розстріляним будь-якої миті просто на вулиці, він розвозив звідти м'ясо односельцям. Крім того, ховав вбитих та померлих у своєму та сусідніх селищах. Одного разу в сусідньому Мироцькому йому довелося копати

яму та ховати покійного в прямому сенсі слова під дулами автоматів. Після деокупації Бучі Ігор поїхав як волонтер збирати тіла вбитих по місту.

«Ми знали, що після окупації тут багато загинули. Ну комусь же треба було це робити... А ми — ритуальна служба, хто ж, як не ми... Я вже не пам'ятаю точно, як саме ми сконтактували з бучанською владою і домовились, що будемо працювати. Поліція розподіляла адреси між тими, хто збирав тіла по місту: ми отримували свій список на день і їхали забирати загинулих. Бувало, люди дзвонили і говорили, де ще тіло лежить, бувало, на вулиці гукали і показували. З дизелем були проблеми — заправки ще не працювали. Скільки всього тіл ми забрали, я навіть приблизно не знаю. В день могло бути по 16-20 тіл одночасно. І ви ж розумієте... вбиті люди, багато з тих, кого ми забірало — у них були вогнепальні поранення і часто в голову... Таке тіло забрати непросто — важко покласти в мішок і не вимастити його кров'ю, а якщо таких тіл до 20 на день — то ти весь в крові, вся машина в крові...»

Бували такі, кого ми знаходили прямо у їхніх квартирах. Багатьох у дворах чи біля будинків поховали, якщо багатопверхівка — то у дворах. Була ситуація: ми також пам'ятниками займаємось і колись у нас один чоловік замовляв пам'ятник. І він телефонує: "Тут вбили людину, я просто витяг її з машини, затяг до себе додому у двір і там поховав". Інших варіантів у нього не було».

Так Ігор працював близько двох тижнів поспіль без відпочинку. Рано вранці отримував список і їхав за адресами. Крім нестачі пального була і інша проблема — з деяких будинків, аби заплутати окупантів, зняли таблички, зі зв'язком ще були проблеми, тож іноді на пошук одного тіла йшло дуже багато часу.

Найбільше тіл Ігор забрав з вулиці Яблунської — вона в буквальному сенсі була всіяна тілами розстріляних містян. Ми їдемо саме по ній і звертаємо вбік — на вулицю Остапа Вишні. Тут поміж дерев знаходиться старе

бучанське кладовище. Не доходячи кількох метрів до перших могил, Ігор звертає зі стежки і показує в високій траві неглибоку яму, прикидану сміттям:

«Тут була братська могила. Коли нас сюди викликали, тут було четверо чи п'ятеро тіл, вже точно не пам'ятаю... розкладених вже... Це місцеві були — бабуся, хлопець молодий дев'яностих років народження — ми паспорт знайшли у нього в кишені, ще двоє — не знаю хто вони були. Слідчому, який працював тут недобре стало — вид тіл і запах цей не кожен витримає... Він відходить трохи, переходить по той бік стежки — а там, недалеко від залізничної колії, ще одне тіло лежить. Собаки голову вже відгризли, череп лежав з боку, в метрі, мабуть, від нього. Більшість людей, яких ми забирали, внаслідок погоди були ще в такому стані, що їх можна було впізнати, якщо це не поранення в голову, а ці загиблі були в такому стані вже, що впізнати ніяк».

Колись давно в Боснії, яка, як і Україна, пережила страшну кровопролитну війну, я побачила страшне фото — рука в медичній гумовій рукавичці, а на ній — рука щойно ексгумованого чоловіка. Це був один з тих, кого вбили під час геноциду в Сребрениці, де протягом кількох липневих днів 1995 року було вбито близько 8 тисяч чоловіків. Страшна світлина: живий, що простяг руку допомоги мертвому. Останнє, що він міг для нього зробити — це повернути його тіло рідним і дати йому шанс бути упізнаним і похованим гідно. Саме це фото з галереї в Сараєві стоїть перед очима, доки ми їдемо на наступну точку — в район вулиці Водопровідної. На цій вулиці теж були окупанти. Ігор паркується в дворі, швидко перекурює і веде нас поміж будинків. Зупиняється біля двоповерхівки — біля неї було одразу дві могили, у кожній — по двоє людей. Він показує на яблуню — під нею ледь помітна заглибина, в яку накопилось зо два десятки яблук.

«В цій могилі було двоє чоловіків. Один молодий зовсім, здається, в нього татуювання якесь було — я старався не роздивлятись. Інший — трохи старший. Хто вони? Я не

дознавався. Ні про кого з тих, кого ми вивозили не дізнавався. Я не цікавився, хто це, як саме загинув, як його звали і ким він був. Я взагалі старався не думати про це під час роботи. Просто робив її і все. Якщо заглиблюватися в історію кожної людини, кожну смерть через себе пропустити — можна просто збожеволіти. І так розумієш, що цим людям ще б жити й жити, а тут просто приходять і вбивають їх, без жодної причини. Знаєте, що дивує? От я даю інтерв'ю, а під ним приходять росіяни і пишуть: “Та то ще невідомо, хто їх вбив, а може то ваші!”, “То ще невідомо хто бомбив, може то українські снаряди”. Але з того, що я бачив — це практично всі були вогнепальні поранення, не осколкові. А українських військових тут не було — Буча ж вся була в окупації. І скільки тут журналістів було — з усього світу — вони постійно все знімали, все бачили на власні очі — ну як вони можуть говорити, що цього не було?».

Ігор Серета. Буча, квітень 2022. Фото з домашнього архіву І. Середи

Через тиждень після знайомства з Ігорем Середою, я абсолютно випадково знайду інформацію про одного з чоловіків, який був похований біля тієї самої яблуні. Його теж звали Ігорем і йому було 30 років. Його застрелили росіяни, коли він ніс їжу своїм батькам.

Зараз Ігор Середя з колегами продовжують працювати з жертвами росіян — навіть пів року потому раз за разом на Київщині знаходять закатовані тіла зниклих безвісти під час окупації. Ігор з товаришами роблять свою страшну роботу безплатно — не беруть навіть за пальне. Він каже, що готовий їхати на передову забирати тіла загиблих бійців, бо ж після пережитого вже не боїться нічого. Він вивчає, яку амуніцію йому варто буде придбати, якщо доведеться працювати у звільнених Маріуполі чи Северодонецьку. В тому, що їх скоро звільнять, він ні на йоту не сумнівається.

ТАРАС В'ЯЗОВЧЕНКО

мешканець Ірпеня, волонтер

«Буца ще була окупована, а Ірпінь вже починав збирати своїх загиблих. Все почалося так: щойно звільнили Ірпінь і ми заїхали в місто з товаришем, на вулицю Мечникова, аби евакуювати людей і з'ясувати, чи потрібна тут комусь якась допомога. Побачили двох чоловіків, одного з них трусить: "У мене вбили кума. Я його навіть поховати не можу" — каже. Я зрозумів, що це треба негайно фіксувати: де лежать тіла, хто ці люди і всі подробиці про те, що сталося. Зв'язку в місті ще немає. Єдине, що було з собою — це телефон. "Запиши, будь ласочка, — прошу його — все, що можеш розповісти". Його трусить, він розповідає...

Вся вулиця Мечникова була розбита — осколки скрізь, міни. На ній був російський блокпост і росіяни з нього розстрілювали людей. Далі по вулиці автівкою ми недалеко змогли проїхати, попросили того чоловіка показати, де саме тіло його кума. Ми проїхали з ним до його двору. Запитуємо, чи не знає він де ще можуть бути тіла за-

гиблих, він киває і веде далі. Посеред вулиці було повалене дерево, там було ще двоє мертвих людей, коли саме вони загинули — він не знав, але сказав, що давно. Морально ми були готові бачити мертвих... Був момент, коли стався надлом — прийшло усвідомлення, що тебе можуть вбити, це десь на другий чи третій день війни в Ірпені було, ми привезли медикаменти в поліклініку, і там я побачив тіло загиблого... Побачити це ми були готові, але знали, що всяке бувало — були випадки, коли росіяни мінували тіла, тому ми вирішили йти по черзі. Біля поваленого дерева було двоє: дідусь з бабусею. Жили неподалік, коли почався обстріл, вони просто не встигли перейти вулицю і сховатись, бо слабо ходячі були. Лежали там вже немало часу. У жінки вже не було стопи.

Вже весна почалась, у дворах так гарненько, ми йдемо вулицею далі, роздивляємось по сторонах. Невеличкий парканчик біля одного з будинків. Первоцвіти ростуть. І наш “провідник” каже: “Бачиш? Он: раз-два-три. Трішечки прикопані три тіла”. І тепер в мене реакція на первоцвіти... Просто... Це для мене тепер цвинтарні квіти... Хоч, виявилось згодом, що тіл там не було. Але воно надламало знову дуже сильно...

Мішків для тіл в нас було небагато — вони ж спеціальні мають бути. Багато часу, аби десь діставати їх, немає — загиблих треба було швидко збирати, вони не можуть довго лежати просто неба, їх же упізнати потрібно буде потім, з кожним днем шансів на це дедалі менше. І от нам телефонують, запитують: “Яку вам гуманітарку привезти?”. А ми просимо мішки для трупів. Люди шоковані. Передали нам мішки. По місту не всі можуть їздити, не всі можуть робити цю роботу. Ну і спершу труп мають оглянути правоохоронці: зафіксувати все, зробити необхідні процедури. Ми взяли карту міста і почали відмічати на ній місця, де точно були тіла загиблих, або де вони теоретично можуть бути поховані.

Паралельно ми почали опитувати сусідів, щоб зібрати більше інформації, а вони кажуть: “Ті, хто ховали

загиблих, потім самі були вбиті, тому ніхто не знає, де вони закопали тіла”. Були і дивні ситуації — наприклад, на перехресті вулиць Київської і Лисенка стояв хрестик. І незрозуміло, чи там загинув хтось і його там тіло лежить, чи це просто хтось поставив — такі місця треба досліджувати (на момент запису інтерв'ю хрест вже був відсутній. — Авт.).

Були дуже складні ситуації... На вулиці Героїв був “прильот”, загинула жінка, але в неї її мама від пережитого вже не в собі була, вона не дозволяла забрати тіло. Були випадки, коли людина, на перший погляд, померла начебто ненасильницькою смертю, але коли ми збирали свідчення, виявлялось, що це усе ж військовий злочин. У Бучі був випадок: чоловік вчинив самогубство. А потім виявилось, що до нього додому прийшли росіяни і сказали, що зараз гвалтуватимуть його дружину в нього на очах. Він пішов на інший поверх і повісився. Тому це не самогубство — це військовий злочин, бо саме росіяни його до цього довели. В місті залишалися літні люди, лежачі хворі. За ними, по можливості, доглядали рідні чи знайомі, але через обставини, нестачу ліків, їжі вони помирали. Хоч і непрямо, але росіяни їх вбили.

Спершу в Ірпені і Бучі збирали тіла загиблих. А потім почалась робота безпосередньо у морзі в Бучі. Вбитих було так багато, що в приміщеннях моргу їх неможливо було ніяк розмістити. Привезли рефрижератори. В чому полягала в найскладніші дні наша робота: три рефрижератори, в них тіла. Їх треба було завантажити на каталки і довести до приміщення моргу. Нам говорили, що сьогодні судмедексперти готові опрацювати таку чи таку кількість тіл. Тут було всього два столи, тож тіла розвозили в морги області. Наприклад, говорить нам представник поліції: “в той морг потрібно перевезти 10 тіл”. І ми знову відвантажуюмо стільки, скільки сказали. Коли відкривали двері рефрижератора, було одразу зрозуміло, хто не зможе тут працювати, а хто — ні. Запах був дуже страшний.

Працювали всі — і спеціальні служби, і лікарі, і волонтери. Волонтери були різні, в кожного свій моральний ліміт на таку роботу — хтось працював з тілами день і розумів, що більше не зможе, а хтось — досить довго тримався. Було у нас двоє американців — вони приїхали сюди і сказали, що хочуть за нас воювати. А ми їм пояснюємо, що в нас ще от така проблема є — дуже не вистачає рук. І вони дуже нам допомогли — працювали довго і самовіддано. Ніхто з нас ніколи навіть уявити не міг, що нам доведеться таким займатись. Але вчилися дуже швидко всьому. Довелось.

Був момент, коли закінчилось пальне і волонтери знаходили і привозили, щоб заправити рефрижератори. В якийсь момент один з них почав виключатись і нам довелось розібратись і навчитись його вмикати самотужки. Ніколи не думав, що і таке доведеться освоїти. Але впорались.

Потім хтось привіз намет, почали приходити люди і шукати своїх рідних. Підключились Приєдналися люди, які почали допомагати з пошуком. Треба було записати свідчення, зібрати максимум інформації — кого вони шукають, за яких обставин загинув, дата смерті, де був, які особливі прикмети. А історії ви самі розумієте, які у цих людей... От одна дівчина-волонтерка говорила, що вислухає, обійме, а потім відійде десь вбік і плаче. Виплачеться і знову до роботи. І робота почала рухатись: порівнювалась інформація, надана людьми і хто з невпізнаних тіл чи решток може бути їхніми рідними. Потім волонтери зробили фотографії знайдених загиблих — їх пропонували передивитись тим згорьованим родичам. Дехто відмовлявся. Надто це важко — передивитись сотні фотографій — а ви розумієте, що там було — деякі тіла по місяцю просто неба лежали. Згодом до роботи приєдналися психологи. У мертвих брали аналіз при розтині — декого можна було упізнати лише по ДНК. А з родичами процедура досить складна. Одного дня було вирішено зібрати всіх в одному місці і взяти централізовано. Французька жандармерія допомогла з аналізом ДНК.

Тарас В'язовченко на тлі знищеної російської техніки

А, бувало, їдеши в інше місто, везеши туди тіла в морг — от в Білу Церкву, наприклад, на машині табличка “Вантаж 200”, а на тиловому блокпості хлопці вимагають показати, що ми веземо. І ми їх попереджаємо, що це погана ідея, вони наполягають. Ми відкривали і їм ставало погано — і від запаху, і від того, що вони бачили...

У тому морзі в Бучі були померлі ще до вторгнення. Наприклад, запит від родичів: був літній чоловік, помер 22 чи 23 лютого у Ворзелі, привезли у цей морг і все. Почалась війна, і з 24-го людей вже не ховали. А потім у місті зникло світло і холодильники перестали працювати, людей потрібно було терміново поховати.

Як далі з цим всім жити? Я відпрацьовую це. І з психологом у тому числі. А був момент, коли просто подзвонив друзям: “Все, далі не можу. Вивезіть мене кудись на тиждень”. І мене послали у Львів, провести зустрічі з гуманітарними організаціями. Я виїхав, дивлюсь у вікно — а там будинки всі цілі! Після Ірпеня, де здається, що жодного цілого вікна не лишилось, це для мене якась ненормальна картинка була просто. Але психолог сказа-

ла, що це — нормальна реакція, захисна, що за кілька днів це мине. І воно минуло. Відновився, “перезапустився” і тепер продовжую роботу. Зараз більшість тіл уже упізнані. Але роботу не закінчено — дуже багато ручної механічної роботи. Ми збираємо до купи всю інформацію, вона надходить до нас з різних джерел — від поліції, від родичів, від свідків, від тих, хто знайшов. І ми все фіксуємо про кожного — де загинув, де знайшли, дані про цю людину. У цих же таблицях ми фіксуємо, що тіло родичі забрали. Але це не кінець. Ми маємо поховати кожного, кого вбили росіяни, так, як належить, за нашими традиціями. Перед тим, як йти далі, ми маємо поховати своїх мертвих. І от головний рядок в цих таблицях для мене — це останній, де ми фіксуємо, поховано людину чи ні. І от, коли в цій графі написано «так», тоді можна цю людину відпустити — її упізнали, її поховали, ми зробили для неї усе, що могли».

ЗМІСТ

ВАДИМ	3
Ігор Середа, співробітник ритуальної служби, волонтер-ексгуматор.	8
Тарас В'язовченко, мешканець Ірпеня, волонтер	14
МІСТО МЕРТВИХ	20
Євген Спірін, журналіст, волонтер	26
ВСЕ БУЛО ТАК	30
Харитін Старський, військовослужбовець бригади швидкого реагування НГУ	34
Ігор, свідок подій в Гостомелі	38
Катерина Ковальська, дружина Володимира Ковальського ...	46
ВОКЗАЛЬНА	53
«Променистий»	57
БУЧАНСЬКА ЛІКАРНЯ	64
Євген Репйов, лікар, ортопед-травматолог	65
Антон Довгопол, головний лікар Ірпінської центральної міської лікарні.	69
НАСТЯ, МАКСИМ, СЕРГІЙ	72
Наталія Кузьменко, мати Максима Кузьменка	74
Микола Гура, мешканець Бучі, вул. Вокзальна	80
ЯБЛУНСЬКА	86
Євген Міщенко, мешканець Бучі, син загиблої Таміли Міщенко	88

Олена Богатир, мешканка Бучі, район Склозаводської	92
Сергій Меліхов, мешканець Бучі, вул. Склозаводська	97
Євгенія Бобрик, журналістка, мешканка Бучі	99
Антон Кирик, пілот цивільної авіації, мешканець Бучі	106
ТАРАСІВСЬКА	114
Алла Нечипоренко, мешканка Бучі	114
ІРПІНЬ	123
ГОСТОМЕЛЬСЬКЕ ШОСЕ	133
Ірина, мешканка Ірпеня, ЖК «Синергія»	137
Ольга, мешканка Ірпеня, голова ОСББ, вул. Мечникова	144
ЕВАКУАЦІЯ	152
Паша Лі	157
Тарас Мельник, мешканець Ірпеня, волонтер	158
Ірина Мігітко, мешканка Ірпеня, волонтерка	162
Антон Сененко та Андрій Півень, волонтери, займалися евакуацією людей з Ірпеня	165
РОМАНІВСЬКИЙ МІСТ	179
Святослав Бойко, музикант, волонтер, військовослужбовець батальйону ТРО	181
Сергій Перебийніс, мешканець Ірпеня, вимушений переселенець з Донецька	187
Настя Тиха, мешканка Ірпеня, співвласниця притулку для тварин	191
Оксана Цюпа, художниця, мешканка Ірпеня (Центр)	193
САДОВА, 38	198
P. S.	219